

# Bireysel Sorumluluk Bilgi Ve Kuranı Anlama Tarihsel Yorumun Sınırları Üzerine

— muhammed-ridvan-kaya · 26 Şubat 2026

İslam düşünce tarihinin en temel gerilimlerinden biri, vahyin evrensel mesajı ile onu yorumlayan insan zihninin tarihsel sınırlılıkları arasındaki uçurumdur. Bakara Suresi'nin 286. ayeti — "Allah kimseye gücünün yettiği dışında teklif etmez" — yalnızca bireysel ahlaki sorumlulukla ilgili bir ilke koymaz; aynı zamanda dini yükümlülüğün kapasiteye göre şekillendiğini, yani bilgiye, bağlama ve donanımına göre farklılaştığını teyit eder. Bu ilke, asırlar boyunca sistematik biçimde göz ardı edilmiş; hadis külliyatları, mezhep içtihatları ve tefsir geleneği giderek vahyin önüne geçen, sorgulanmaz otorite konumuna yerleştirilmiştir. Oysa Kur'an, her çağın insanına ve her alandaki uzmana hitap eden canlı bir metin olarak kendini sunar.

## Bireysel Sorumluluk İlkesi ve Epistemik Kapasite

Bakara 286'nın getirdiği ilke, ahlaki yükümlülüğün bireyin kapasitesine orantılı olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu, salt bir teselli ifadesi değil, aynı zamanda derin bir epistemolojik önermedir: İnsan, sahip olmadığı bir bilgiyle sorumlu tutulamaz. Dolayısıyla astronomi okuyan bir bilim insanı, gök cisimlerinin hareketine dair ayetleri 7. yüzyılın bedevî çobanından farklı bir derinlikte kavrayacaktır. Tıp öğrencisi, embriyolojik gelişim süreçlerine işaret eden ayetlerin katmanlarını kendi bilimsel birikiminin ışığında görebilecektir. Jeoloji uzmanı, dağların işlevi, suların hareketi ve yeryüzünün yapısıyla ilgili ifadeleri farklı bir perspektiften okuyacaktır. Bu durum, Kur'an'ın kendisini de desteklemektedir. Zuhuf Suresi'nin 44. ayeti —"Şüphesiz o sana ve kavmine bir öğüttür; yakında sorulacaksınız" — her kuşağın Kur'an'la kendi entelektüel ve ahlaki kapasitesi ölçüsünde yüzleşeceğini hatırlatır. Sorumluluk devredilemez; ne hadis imamına, ne mezhep kurucusuna, ne de müfessire havale edilebilir.

## Tarihsel Yorumun Sınırlılıkları

### A. Hadis Külliyatlarının Epistemik Çerçevesi

Buharî, Müslim, Tirmizî ve diğer hadis imamlarının bilgileri her ne kadar hatalı olup insanları şirke düşürüp hata Müslümanların öldürülmesine yol açmış olsalar da, kendi çağlarının zihinsel geleneğiyle donanmış, tartışmasız biçimde titiz ve samimi alimlerdi. Rivayetleri derleme yöntemleri, dönemleri için son derece gelişmişti. Ancak onlar ne genetik biliyordu, ne kuantum mekaniğini, ne beyin bilimini, ne de iklim sistemlerini. Fiziği, kimyayı, arkeolojik kronoloji yöntemlerini ya da evrenin yaşını belirleme tekniklerini bilmiyorlardı. Buna karşın hadis metinleri, tıbbi tavsiyelerden astronomik olgulara, hukukî düzenlemelerden kozmolojik açıklamalara kadar son derece geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Söz konusu rivayetlerin büyük çoğunluğu, sahiplerinin sahip olmadığı uzmanlık alanlarında hüküm vermektedir. Bunu görmezden gelmek, rivayetlere olan saygıdan değil, tarihsel gerçeklikten uzaklaşmaktan kaynaklanır.

### B. Mezhep İctihadının Bağlamsal Doğası

Hanefî, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezhepleri, belirli coğrafyalarda, belirli dönemlerin ticari, siyasi ve sosyal koşullarında şekillenmiştir. Bu mezheplerin imamları zamanlaeinin hukukçularıydı; fakat çıkardıkları

hükümler kaçınılmaz olarak kendi zamanlarının bilgi ufkunu yansıtır. Bugün çevre hukuku, biyoetik, yapay zeka ya da uzay hukuku gibi alanlarda içtihat üretmek isteyen biri, 8. veya 9. yüzyılın fıkıh geleneğinden doğrudan çözüm alamaz; çünkü o gelenek bu soruları sormadı, soramazdı. Mezhepleri "mutlak otorite" olarak dayatmak, bir neslin bilgi sınırını kıyamete kadar tüm insanlığa dayatmak anlamına gelir. Bu ise hem akla hem de Kur'an'ın ruhuna aykırıdır.

### C. Tefsir Geleneğinin Kör Noktaları

Klasik müfessirler, zamanın izafiyetini bilmiyordu. Einstein'ın özel görelilik teorisi, 20. yüzyılın ürünüdür ve bu teori olmadan Kur'an'daki zaman ifadelerinin —bir günün bin yıla ya da elli bin yıla denk getirildiği pasajların— derin anlamını kavramak güçtür. Benzer biçimde embriyolojik gelişim aşamalarını betimleyen ayetler, modern tıbbın ultrason ve hücre biyolojisi bulgularıyla okunduğunda bambaşka bir anlam derinliği kazanır. Tatlı su ile tuzlu suyun karışmadığı deniz sınırı olgusunu —halocline ya da termoklin tabakası— klasik müfessirler bilemediler; dolayısıyla bu ayetleri mecazi ya da muğlak biçimde yorumladılar. Nebimiz Muhammed'in doğum tarihi meselesindeki kronolojik karışıklık da benzer bir sorunun ürünüdür: Modern tarih hesaplamalarıyla 20 Nisan 571'in Cumartesi gününe denk geldiği saptanabilecek durumda iken, halkın yıllarca yanlış tarihsel bilgiyle donatılmış olması, yorumun ne denli koşullu ve hataya açık olduğunu gözler önüne sermektedir.

### Kur'an'ın Aktif Düşünceye Çağrısı

Kur'an boyunca tekrarlanan "Akletmez misiniz?", "Düşünmez misiniz?" ifadeleri, pasif bir iman anlayışını değil, aktif bir bilişsel katılımı talep eder. Kur'an, kendini anlayışlı ve düşünen bir okuyucuya sunar; onu ezbere kabul eden, aktarmadan ibaret bir kitleye değil. Bu çerçevede, her bireyin kendi bilgi alanı ve kavrayış kapasitesi doğrultusunda Kur'an'la doğrudan ilişki kurması yalnızca meşru değil, dinen zorunludur. Başkasının yorumunu körce taklit etmek —özellikle o yorumun temel bilimsel gerçeklerle çeliştiği durumlarda— bireysel sorumluluğun terk edilmesidir.

### Metodolojik Uyarı: Zorla Uyarılama Tuzağı

Bununla birlikte, ciddi bir metodolojik tehlike de mevcuttur: Ayetleri modern teorilere zorla uydurmak. Bu yaklaşım, "bilimsel tefsir" (et-tefsiru'l-ilmî) adı altında özellikle 20. yüzyılda yaygınlaşmış; bazı yazarlar her bilimsel bulguya karşılık gelen bir ayet keşfetme yarışına girmiştir.

Bu yöntemin sorunları şunlardır:

Tarihsel sınırlılığı tekerrür ettirir. Klasik müfessirler döneminin bilgisini metne dayattı; modern savunucular da bugünün bilgisini dayatmaktadır. Yarın bu teoriler değişirse, ayet de "yanılmış" gibi gösterilmiş olacaktır.

Metnin çok katmanlılığını tahrip eder. Kur'an ayetleri, tek bir bilimsel gerçeğe indirgenemeyecek kadar geniş anlam ufukları barındırır. Onları tek bir teoriye kilitleyen yorum, diğer anlam katmanlarını kapatır. Dürüstlük ilkesiyle çelişir. Bir ayet belirli bir bilimsel olguyu desteklemiyorsa, destekliyormuş gibi yorumlamak ne ilme ne de imana hizmet eder.

Doğru yöntem şudur: Bilimsel bilgi, ayetlerin anlaşılmasına yardımcı bir araç olarak kullanılabilir; ancak bu kullanım zorlayıcı değil, aydınlatıcı olmalıdır.

### Hiçbir Tarihsel Yorum Mutlak Değildir

İslam düşünce tarihinin en büyük yanılgılarından biri, belirli bir dönemin alimlerinin ürettiği yorumu

Kur'an'ın kendisiyle özdeşleştirmek olmuştur. Oysa hadis imamları, mezhep kurucuları ve müfessirler tarihsel insanlardır: Sınırlı bilgiyle, sınırlı bir çağda, sınırlı sorular üzerine düşünmüşlerdir. Kur'an ise zamana, mekâna ve uzmanlık alanına göre farklı anlam katmanları açan, canlı bir hitaptır. Bu hitabın muhatapları, her çağda kendi kapasiteleriyle sorumlu tutulur; ne fazlasıyla ne eksiklikle. Zuhuruf 44'ün hatırlatmasıyla: Yakında sorulacağız. Ve bu soruyu, başkasının cevabıyla geçiştirmek mümkün olmayacaktır. O hâlde gerçek sorumluluk şudur: Kur'an'ı doğrudan, dürüstçe ve kendi bilgi kapasitemizle okuyup anladığımızı hayatımıza geçirmek, bilimi bir araç olarak kullanmak ama vahyi bilimin hizmetine koşmamak. Bu denge, hem akıl hem vicdan hem de imanın gereğidir.